

ЕТИЧНІ ОСНОВИ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ УКРАЇНИ

Останні роки судова статистика неухильно відзначає істотне зростання звернень громадян у суди за захистом своїх прав. Саме висока місія суду дає підстави будувати громадянське суспільство, члени якого та їх об'єднання користуються широким колом прав і свобод, а всі їх взаємовідносини будуються на основі права. Регулюючи начала правосуддя, Конституція України фіксує їхній демократичний зміст, відбиваючи вимоги справедливості і гуманності. Категорія справедливості, як найважливіша етична категорія, означає насамперед вимогу рівності між людьми.

Правозастосовними гарантіями режиму справедливого і незалежного правосуддя правової поведінки суддів є насамперед окремі норми ст. 127 Конституції України [1], Закон України «Про судоустрій в Україні» [2] та Закон України «Про статус суддів» [3], чинне цивільне процесуальне, кримінально-процесуальне, деякі постанови Пленуму Верховного Суду, Вищого арбітражного суду України, рішення кваліфікаційних комісій суддів та інші законодавчі акти, які передбачають відповідальність за втручання в діяльність суду, таємницю наради суддів та заборону вимагати її розголошення. Значний крок уперед було зроблено 15 грудня 1999 р., коли четвертим з'їздом суддів України було прийнято рішення про прийняття Кодексу професійної етики судді [4]. Але, на жаль, тимчасово затверджений Радою суддів України 24 лютого 2000 р. та прийнятий 24 жовтня того ж року п'ятим з'їздом суддів України Кодекс у своєму невеликому обсязі не зміг досягти головної мети — захистити єдність та незалежність судової системи, окресливши лише жорсткі рамки поведінки для кожного судді у професійному та повсякденному житті, що дало недосить якісний ефект. Кодекс професійної суддівської етики, що має своєрідну природу, спирається на закон, тому що конкретизує і розвиває вимоги до судді, що містяться в Законі України «Про статус суддів», тому вже настав час вирішити питання про те, щоб цьому акту не було заперечень і судді виконували принципи, які містяться у цьому кодексі сумлінно і без заперечень. Підтримку своєї кваліфікації на високому рівні Кодекс професійної етики судді розглядає як моральний обов'язок судді. Суддя, її не виконуючий, стає некомпетентним.

Отже, суб'єктам судочинства належить головна роль у здійсненні правосуддя в Україні. Відповідно до ст. ст. 13, 58, 59 і 64 Закону України «Про судоустрій в Україні», судочинство здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі та присяжні. Суддя — носій судової влади.

При цьому навчальної літератури, призначеної для оволодіння знаннями в галузі юридичної етики, явно недостатньо. Підручника по юридичній етиці взагалі і етики судді зокрема не існує. Публікації, присвячені її проблемам, нечисленні і деякою мірою не відбивають сучасних уявлень. Але при написанні нашого дослідження ми використовували праці певних авторів — кла-

сиків Ф. Коні, М. С. Строговича, які обізнані у розумінні етики, так і сучасних авторів — І. Марочкіна, Н. Грошевого, О. Толочко, В. Косарева, Г. Каткевич, В. Тулякова, О. Селиванова, Е. Фесенко, Л. Д. Кокорева, Д. П. Котова, В. Кобликова, А. Ф. Закомлистова, В. Куликова, В. В. Леоненко, Г. З. Анашкина, В. Подкопаєва та ін.

Нами зроблена спроба провести дослідження і з'ясувати, що собою являє професійна етика українського судді. У зв'язку із цим перед автором була низка завдань: а) дослідити сутність особливої ролі судової влади та моральні вимоги до її діяльності; б) визначити морально-етичні засади діяльності судді — як головного чинника здійснення незалежного та неупередженого правосуддя в Україні. Сьогодні взято курс на подальше реформування судової влади в Україні. Так Указом Президента № 361/2006 від 10 травня 2006 р. була затверджена «Концепція про удосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів»; 27 грудня 2006 р. був внесений для розгляду у Верховній Раді України проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про статус суддів», який цілком змінив норми чинного закону.

Природно, що життєві ситуації, з якими зіштовхуються судді при розгляді різного роду справ, нерідко породжують проблеми. Звичайно, кожен суддя повинен діяти неупереджено й об'єктивно, але і при судовому розгляді, і при прийнятті рішень він діє не тільки на основі професійних знань, але і на основі світогляду, що сформувався, і особистого досвіду. Європейська хартія про статус суддів прийнята на багатосторонній зустрічі зі статусу суддів, організованій Радою Європи 8–10 липня 1998 р. У п. 1.5 закріплюється: «При виконанні своїх повноважень суддя має виявити прихильність і повагу до людей»; у п. 4.3 міститься вимога щодо утримання «...від будь-якої поведінки, дій або проявів, здатних реально порушити віру в його безсторонність і незалежність» [5].

Для сумлінного і професійного виконання суддівського боргу найважливіше значення мають високий професіоналізм і загальна культура, а також розуміння судьями сутності суддівської незалежності, свого призначення, ролі і місця в системі правосуддя.

Раніше спеціально суддів в Україні не готували в жодному юридичному вузі, а вузівські програми не передбачають навчання ні по знанню принципів суддівської діяльності, ні по оволодінню основними навичками виконання суддівських дій.

Природно, що, приступаючи до роботи, свій перший досвід суддя одержує і набирає не тільки за суддівським столом, але і при звертанні до досвіду старших колег, включаючи у свою практику їхній досвід і навички, що, при високій до них повазі, далеко не завжди можна визнати позитивними. Отже реакція судді й ухвалення правильного рішення багато в чому залежать і від його творчих можливостей, уміння «організувати» дійсний змагальний процес, що дозволяє сторонам розкрити всі наявні в них факти, як на користь обвинувачення, так і на користь захисту, забезпечуючи тим самим можливість установ-

лення достовірних обставин справи. Виховний вплив судового процесу містить у собі і моральне виховання, що досягається в значній мірі бездоганним дотриманням у судовому розгляді моральних норм суддями і всіма професійними учасниками кримінального судочинства.

Суддя, призначаючи судові засідання, знаходиться в моральних відносинах з учасниками процесу, прокурором, слідчим, хоча рішення він приймає в їхню відсутність. Його процесуальні права реалізуються з урахуванням моральних критеріїв.

У судовому розгляді, де в умовах безпосередності судді вступають у спілкування з всіма учасниками процесу, моральні відносини складаються як усередині колегії суддів або присяжних засідателів, так і між суддями і сторонами, між сторонами, між суддями й експертами, свідками й іншими особами, що беруть участь у справі.

Судді реалізують моральний обов'язок об'єктивно, неупереджено досліджувати справу, установити істину і справедливо її розглянути. Вони враховують різне становище і різні домагання сторін, але керуються своєю совістю і законом, піклуючись про справедливість. При провадженні в суді вищої інстанції борг суддів перед учасниками процесу — ретельно перевірити підстави і зміст вироку, знайти несправедливість і, якщо вона була допущена, виправити її.

Ніхто із суддів не вправі утримуватися від висловлення своєї думки при постанові рішення. У цій нормі закону укладений моральний зміст: суддя, покликаний вирішувати долю підсудного, не вправі ухилитися від моральної відповідальності за прийняте рішення.

Суддя не вправі ухилитися від ухвалення рішення в справі ні шляхом стримування від голосування, ні шляхом направлення справи на додаткове розслідування, коли воно свідомо не внесе нічого нового. Йому закон надав право й одночасно поклав на нього тягар остаточного рішення. І воно буде справедливим лише тоді, коли усі судді з повною свідомістю відповідальності виконують свій професійний моральний борг. Поведінка судді відіграє важливу роль, бо це стосується гідності його посади, безсторонності та незалежності судді. Суди повинні визивати довіру у громадськості та у сторін. Тому велике значення мають правові норми, які знаходяться на рівні закону. Це рекомендують всі міжнародні декларації.

Суддя не повинен припускати, щоб родинні, соціальні, політичні та інші зв'язки впливати на його поведінку та рішення суду, не повинен ставити свої особисті інтереси чи інтереси інших вище престижу правосуддя, не повинен створювати у інших враження, що вони мають на нього вплив. Суддя не може бути членом будь-якої організації, яка проповідує дискримінацію за расовою, статевою, релігійною чи національною ознакою, адже це дає привід для сумніву в його неупередженості, він не повинен дозволяти собі робити будь-які висловлювання, які можуть вплинути на результат чи порушити справедливість процесу. Отже, суддя має сприймати як належне обмеження в непрофесійній діяльності — громадській, благодійній, урядовій, фінансовій та іншій, особливо коли ця діяльність заподіює шкоду авторитетові судової системи. І цих обмежень

з етичної точки зору повинно бути значно більше, ніж законодавче визначених — ст. 127 Конституції України.

Без постійного удосконалювання своїх знань, підвищення юридичної і загальної культури суддя неминуче виявиться відсталим від вимог, яким повинен відповідати представник судової влади, зробиться некомпетентним. Тим часом люди, чиї долі вирішує суддя, чиї права й інтереси залежать від його рішення, у праві вимагати правосуддя «високої якості». Суддя повинен виконувати свої обов'язки з повагою та стриманістю у ставленні до суду та виступаючих там осіб.

Якщо суддя порушив правило поведінки чи якісь свої обов'язки, які визначені в статуті судді, як відзначає В.Подкопаєв, то до нього повинні бути застосовані дисциплінарні заходи. Дисциплінарні дії проти суддів повинні бути так оформлені, щоб не порушити правову та фактичну незалежність суддів. Дисциплінарні санкції проти судді повинні тільки тоді впроваджуватися, коли це передбачено законом і процесуально юридично оформлено. Санкції можуть бути застосовані тільки на базі рішення, яке прийняв суд чи інший орган, який не менш ніж наполовину складається з обраних. Звинувачений суддя має право на повне судове слухання, а також на представництво адвоката. Окремі застосовані санкції повинні нормуватися законно, наприклад у статуті судді. При виборі санкції діє принцип відповідності. Статут повинен передбачати можливість апеляції у вищий судовий орган, це означає, що вищий вирішальний орган — парламент [6]. Судді повинні не компрометувати свою безсторонність та незалежність. Як правило, обов'язки судді нормовані недостатньо законно. Суддя повинен шануватися, спокійно, просто, ховати свій поганий настрій, бо цього вимагає судовий етикет. Судді, які не мають уявлення про культуру судового засідання та культуру складання процесуальних документів, про моральні засади при написанні судового рішення, не мають права займатися судовою практикою.

І все ж таки насамперед суддя повинен бути вільним від впливу суспільної думки, від побоювань перед критикою його діяльності, суддя повинен бути незалежним, а саме тоді, коли він має достатньо високу зарплатню, є соціально захищеною людиною, він може сумлінно виконувати свої обов'язки.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. : прийнята на V сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Про судоустрій в Україні : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 27–28. — Ст. 180.
3. Про статус суддів : Закон України від 15 груд. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 8. — Ст. 56.
4. Кодекс професійної етики суддів : тимчасово затв. рішенням Ради суддів України № 5 від 24 лют. 2000 р. і затв. рішенням V з'їзду суддів України 24 жовт. 2002 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2002. — № 5. — С. 24.
5. Европейская хартия о статусе судей // Российская юстиция. — 1999. — № 6. — С. 2–4.
6. Подкопаев В. Этика судей: міжнародний досвід та проблеми регулювання в Україні // Право України. — 2005. — № 6. — С. 103–106.

Анотація

Етичні стандарти юридичної активності судді пов'язано як із його професійною підготовкою, так і з особливостями правозастосування. У статті розглядаються основні положення організації діяльності по відправленню правосуддя.

Ключові слова: суддя, етика, культура правосуддя.

Summary

Ethical standards of judicial professional activity in Ukraine are given in this article. The author stresses the role and function of judicial culture in decision making process.

Keywords: judge, ethics, judicial culture.

УДК 343.163:343.1233

А. В. Мазаратій

КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЯК ФУНКЦІЯ ПРОКУРАТУРИ

Дослідники історії розвитку російської прокуратури відзначають, що з моменту створення (1722 р.) і аж до середини XIX в. прокуратура в Росії була державним органом переважно адміністративного нагляду [1, 6]. У ході судової реформи (Судові статuti 1864 р.) була розпочата спроба обмежити діяльність російської прокуратури функцією кримінального переслідування. Однак реальний зміст цієї функції залишався досить широким. Прокуратура здійснювала такі дії: нагляд за виробництвом поліцейського дiзнання; нагляд за попереднім слідством, що проводилося в той період судовими слідчими; підтримка обвинувачення у кримінальних справах у суді першої інстанції; опротестування судових вироків; надання висновків у кримінальних справах в апеляційній і наглядовій інстанціях [1, 15–16]. Власне кажучи, кримінальне переслідування продовжувало тісно пов'язуватися з наглядом за розслідуванням злочинів. Майже п'ять років після Жовтневої революції в Радянській Росії був відсутній який-небудь спеціальний державний орган, що замість скасованої прокуратури здійснював би дані функції. Відтворення органів прокуратури супроводжувалося покладанням на них «нагляду від імені держави за законністю дій всіх органів влади, господарських установ, суспільних і приватних організацій і громадян шляхом порушення кримінального переслідування проти винних і опротестування незаконних постанов» [2, 40]. Згідно зі ст. 2 Положення про прокурорський нагляд 1922 р., порушення кримінального переслідування проти порушників закону було й одним з основних засобів здійснення прокурорського нагляду, формою реагування прокурора на виявлені порушення закону і одним з основних напрямків діяльності прокуратури в галузі боротьби зі злочинністю поряд з наглядом за виконанням дiзнання, попереднього слідства, підтримкою обвинувачення в суді й ін. [2, 41]. Тут «кримінальне переслідування» за своїм досить вузьким змістом більш збігалося з терміном «порушення кримінальної справи» у першому випадку як конкрет-